

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 100th Anniversary of the Republic Special Issue, October 2023
www.historystudies.net

CUMHURİYETİN İNŞASINDA ATATÜRK'ÜN TAM BAĞIMSIZLIK ANLAYIŞI

Atatürk's Understanding of Complete Independence in Building the Republic

Öğr. Gör. Dr. Zafer Doğan

Yıldız Teknik Üniversitesi

zdogan@yildiz.edu.tr

Makale Türü-Article Type : Derleme Makalesi-Review Article
Geliş Tarihi-Received Date : 28.07.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date : 04.10.2023
DOI Number : 10.9737/historystudies.1333884

Atıf – Citation:

Zafer Doğan, “Cumhuriyetin İnşasında Atatürk’ün Tam Bağımsızlık Anlayışı”, *History Studies*, 15/Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.315-336.

CUMHURİYETİN İNŞASINDA ATATÜRK'ÜN TAM BAĞIMSIZLIK ANLAYIŞI

Atatürk's Understanding of Complete Independence in Building the Republic

Zafer Doğan*

Öz

Bu çalışmada, cumhuriyet tarihimizde Atatürk'ün tam bağımsızlık anlayışını ele almaya; bunu yaparken hem Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras kalan bağımlılık zincirlerinin neler olduğunu (millet sistemi, kapitülasyonlar vb...) hem de bunlardan nasıl kurtulunduğu anlatılmaya çalışılacaktır. Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün izlediği politikanın temel esası bağımsızlık ve diğer devletlerle eşitlik temelinde bir ilişki yürütülmesi üzerine kurulmuştu. Yüzyılların alışkanlıklarıyla Doğu Sorunu'ndaki geleneksel politikalarını sürdürmek isteyen İtilaf devletleri karşısında Türkiye her türlü iktisadi, siyasi ve hukuki ayrıcalığa dayanan eski düzeni reddetmişti. Yeni kurulan devlet sadece ekonomi alanında değil eğitim ve kültür alanlarında da bağımsızlık iddiasına uygun somut politikalar geliştirmişti. Elbette bu tutum çöken imparatorluktan çıkarılan dersler ve tecrübelerle de çok yakından ilgiliydi. Bu bağlamda Cumhuriyetin tam bağımsızlık anlayışının ve kurucu değerlerinin nesnel değerlendirmesinin 100 yıllık cumhuriyet tarihinin daha iyi anlaşılmasına hizmet edeceğine inanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tam Bağımsızlık, Ekonomik ve Siyasi Bağımsızlık, Kapitülasyonlar, Dil ve Kültür Politikaları

Abstract

This study aims to look at Atatürk's understanding of complete independence in our republican history. In doing so, we will try to explain what the dependency relations inherited from the Ottoman Empire are (the Millet system, capitulations, etc.) and how we abolished them. The basic principle of Atatürk's policy in the Republican era was based on independence and a relationship with other states based on equality. The Allies wanted to continue their traditional policy on the Eastern Question but Turkey rejected the old order based on all kinds of economic, political and legal privileges. Atatürk tried to make Turkey an independent country, not only in economics and foreign policy, but also in education and culture. Of course, this attitude was closely related to the lessons and experiences he had learned from the collapsed empire. In this context, we believe that an objective assessment of the republic's complete independence will serve to better understand the republic's 100-year history.

Keywords: Complete Independence, Atatürk, Economic and Political Independence, Capitulations, Language and Cultural Policies

* Öğr. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE, zdogan@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0002-2455-8864

Giriş

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti hem 150 senelik Osmanlı modernleşme müktesebatının bir sonucu hem de geleneksel Osmanlı devlet ve toplum yapısının anti teziydi. Osmanlı İmparatorluğu XIX. yüzyılın ilk yarısında sömürgeleşme sürecine girmiş; bunun da etkisiyle siyasi ve ekonomik bağımsızlığını büyük ölçüde yitirmişti.¹ Kendine ait bir bayrağı, o bayrağın üzerinde dalgalandığı toprakları, o topraklar üzerinde görev yapan memurları ve askerleri, kendine ait para birimi olan; ama bu topraklar üzerinde kendi mukadderatına hâkim olamayan bir kurucu millet, Türk milleti, yaşamaktaydı. Bir ülke düşünün denizyollarından demiryollarına, bankalardan, şirketlere ekonomik faaliyetlerin neredeyse tamamına yakını ya Avrupalıların ya da ekalliyet mensuplarının elindeydi. Bir ülke düşünün dış borçlarını ödeyemediği için bu borçların tahsili amacıyla kurulan Düyûn-i Umûmiye İdaresi, Osmanlı Maliye Bakanlığı'ndan 3 kat daha fazla memur istihdam ederdi. Bir ülke düşünün sermayesi büyük oranda yabancıların elinde olan ama sadece adı Osmanlı olan banka, Balkan Savaşı başlarken Osmanlı ordusuna kredi vermezdi. Tıpkı o banka ne kadar Osmanlıysa; Osmanlı Devleti de o kadar kurucu unsura hizmet eden bir devletti. Nitekim Meclis-i Mebusan'da Serfiçe mebusu Boşo Efendi, "Osmanlılığın 'Osmanlı Bankası'ndaki Osmanlı'dan fazla bir anlamı olmadığını" ifade edecek kadar cüretli davranabiliyordu.² Bir ülke düşünün dış politikada kendi çıkarlarına olan kararları Düvel-i Muazzama'nın baskısı nedeniyle uygulayamaz, içişlerini ilgilendiren kararlarda bağımsız davranamaz ve sürekli büyük devletlerin müdahalesine uğrardı. Bir ülke düşünün o ülkede yabancıların kurduğu hastaneleri, eğitim kurumlarını müfettişler denetleyemezdi. Sadece siyasi, ekonomi ve dış politika alanlarında değil aynı zamanda kültürde, dilde ve sosyal yaşamın her alanında bağımsız olmayan bir ülke gerçeği vardı. Atatürk'ün tabiriyle Osmanlı bir "esirler ülkesi" konumundaydı ve Kurtuluş Savaşı ile kurulan yeni devletin "artık istiklâli tammından ve hâkimiyeti milliyesinden" taviz vermeye niyeti yoktur.³

Atatürk'ün zamanında kullandığı biçimiyle istiklal-i tam bugünkü Türkçemizle tam bağımsızlık anlayışı hem Atatürkçülüğün temelini oluşturan cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik gibi ilkelerin birbirine olan bağlantılarını sağlayan birleştirici bir anlayış hem de onun siyasi, şahsi kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu anlayışı bizzat Atatürk'ün sözleriyle tanımlayacak olursak "İstiklali tam, denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, hars [kültürel] ve ilah [diğer] her hususta istiklali tam serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin, manay-ı hakikiyesiyle bütün istiklalin mahrumiyeti demektir."⁴ Bu tanımdan yola çıkarak tam bağımsızlık kavramını, dış politika ve ekonomi meselesi olduğu kadar aynı zamanda bir kültür ve eğitim sorunu olduğu için de daha geniş bir kapsamda ele alacağız. Bunu yaparken Atatürk'ü tam bağımsızlık çizgisini izlemeye iten nedenleri ve bunların tarihi tecrübelerle olan ilişkisi anlaşılmalı çalışılacaktır.

1. Dış Politika ve Tam Bağımsızlık Anlayışı

Atatürk döneminde Türkiye'nin izlediği dış politikanın esası bağımsızlık ve diğer devletlerle hukuki temelde eşitlik üzerine bir ilişki yürütülmesiydi.⁵ Osmanlı'nın tasfiye olmasıyla Lozan'da temelleri atılan yeni devletin en büyük mücadelesi bu alanda gerçekleşti. İsmet İnönü Lozan görüşmeleri esnasında bu hassasiyeti şu şekilde açıklıyordu: "Türk milli hâkimiyetinden çok bahsedişimizden şikâyet olunuyor. Biz, burada istiklalin ne olduğunu bilen ve adalet esasına dayalı bir barış yapmak isteyen bir milletin delegeleri olarak bulunuyoruz. Konferansa, eşit muamele göreceğimiz teminatı üzerine geldik. Eğer hâkimiyetimizden sık sık bahsetmeye lüzum

¹Taner Timur, *Türk Devrimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 55.

²Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Anıları*, Ed. Alpay Kabacalı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 22-23.

³Atatürk, M. K., *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.113-114.

⁴Aktaran: Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.303.

⁵Aptülhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 35.

gördüysek, hâkimiyetimize zarar verecek mahiyette yapılan tekliflerle buna mecbur edildiğimizdendir. Bağımsız hiçbir devlet, hatta Yunanistan dahi bu yolda tekliflere maruz kalmamıştır! Türk milleti her şeyden önce diğer bağımsız devletler gibi muamele görmeye haklıdır, layıktır.”⁶ Türkiye; yüzyılların alışkanlıklarıyla Doğu Sorunu’ndaki geleneksel politikalarını sürdürmek isteyen Batılı devletlerin dayattığı her türlü iktisadi, siyasi ve hukuki ayrıcalığa dayanan eski düzeni reddediyordu. Türkiye büyük devletlerin eskiden olduğu gibi içişlerine karışmaması için çaba göstermiş; ama öbür taraftan her türlü maceracı siyasetten azami ölçüde kaçınmıştı. Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak irredantizme dayanan bir dış politikadan uzak durulmuştu. Bu yıllardaki Türk dış politikasını tanımlayabilecek bir diğer kavram ise gerçekçilikti. Savaş yorgunu ülkede uluslararası çatışmalardan kaçınma, büyük devletler arasındaki ihtilafların doğrudan tarafı olmadan iyi ilişkiler kurma, Lozan’daki kazanımları koruma, dezavantajlı bazı sorunları çözmeye çalışma, geçici bölgesel ittifaklar kurma suretiyle ülke güvenliğini sağlamaya yönelme bu yıllardaki Türk dış politikasının temel özelliklerini oluşturur.

Elbette bu tutum çöken imparatorluktan çıkarılan dersler ve tecrübelerle de çok yakından ilgiliydi. Örneğin I. Dünya Savaşı’ndan epeyce ders çıkarmışlardı yeni devletin kurucuları. Askeri ve iktisadi açıdan daha güçlü olan Almanya ile zayıf konumdaki Osmanlı’nın girdiği ilişki bir müttefiklik ilişkisi değildi. Sonuçları ağır olmuştu.

2. I. Dünya Savaşı’ndan Alman Tarihsel Ders

Savaşın yaklaştığı günlerde Osmanlı İmparatorluğu’nda kabinenin, askeri ve sivil bürokrasinin bir kısmı (Maliye Nazırı Cavit Bey, Sait Halim Paşa vb..) savaşın dışında kalma yanlısıydı.⁷ Trablusgarp ve Balkan savaşlarının taze yaraları halen kapanmamıştı, üstelik Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşı sürdürebilecek ekonomik bir gücü olmadığı gibi ordunun da ciddi bir teçhizat eksikliği söz konusuydu. Belki de Balkan Savaşı’ndan sonra söz edilebilecek tek olumlu gelişme Enver Paşa’nın başlattığı orduyu gençleştirme ve modernleştirme girişimiydi. Bu reformların devam ettirilebilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Bir yanda savaş sırasında veya sonrasında Rusya tarafından yutulma endişesi, diğer yandan İtilaf devletlerinin Osmanlı’nın toprak bütünlüğünü garanti etmemesi İttihatçıları tedirgin etmişti. Fransa ve İngiltere nezdinde yapılan girişimler bu devletlerin Rusya’yı kaybetmeyi göze alamaması yüzünden sonuç vermedi. Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar savaş dışı kalması zor görünüyordu. Ancak daha soğukkanlı ve zamana yayılmış bekle gör diplomasisi ile buna eşlik edecek bir savaş hazırlığı da yapılamadı. Almanya’nın son 40 yılda giderek artan Osmanlı üzerindeki ekonomik nüfuzu ve Osmanlı diplomasisinde Doğu Sorunu’nda alışkanlık edinilen ancak büyük güçlere yaslanarak ayakta durulabileceğine dair alışkanlık, Balkan Savaşı’nın yarattığı özgüven kaybı bu stratejiyi uygulamayı güçleştirdi. 2 Ağustos 1914’de gizli bir antlaşma imzalanıyor, Almanya, Rusya’ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünün garantörü oluyor; Osmanlı İmparatorluğu ise Rusya’ya karşı savaşa İttifak devletlerinin safında girmeye söz veriyordu. Savaşa girilmesi durumunda Liman von Sanders başkanlığındaki Alman subaylar heyetinin ordunun yönetiminde pay sahibi olacağı kabul ediliyordu. Rusya’nın Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na savaş ilan etmesi ve antlaşmanın açık hükümleri gereğince Osmanlı’nın savaşa girmesi gerekirken devlet bürokrasinin savaşa girme konusundaki tereddütleri nedeniyle Osmanlı bir süre daha tarafsız kalma durumunu sürdürdü.⁸ Bu anlaşmayı devreye sokacak gelişme ise Ağustos’ta yaşandı.

⁶Ali Naci Karacan, *Lozan*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.186

⁷Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979, s. 77.

⁸A. Halûk Ülman, *I. Dünya Savaşı’na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitapevi, Ankara 2002, s. 312.

Tarihimizde “Karadeniz Olayı” olarak geçen bir oldubitti durumuyla Osmanlı savaşın bir parçası haline gelecekti.⁹

Savaş boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve beşeri kaynakları akıllıca ve verimli bir şekilde kullanılmadı. Bunun en büyük nedeni savaş öncesinde Almanya ile imzalanan anlaşmanın bizzat kendisiydi. Bu anlaşma gereğince Osmanlı gerçekten de savaş süresince Almanya'dan cömert askeri ve ekonomik bir yardım almış ama bunun karşılığında bağımsız bir askeri strateji izleyebilme şansını yitirmişti. Liman von Sanders, Colmar von Der Goltz, von Falkenhayn ve von Kresstein gibi Alman subayları Osmanlı ordusunda karar verici üst düzey makamlara getirildiler. Böylece Alman Genelkurmayı doğrudan Osmanlı savaş planlarını etkileyebilme ve belirleyebilme gücüne kavuşmuştu. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında büyük bir darbe yemiş bir ülke olarak en azından Osmanlı'nın daha savunma ağırlıklı bir savaş stratejisi izlemesi akıllıca olacaktı, ancak yapılan bunun tam tersi taarruz savaşıydı. Sarıkamış'ta Rusya'ya, Kanal Harekâtı'nda ise İngiliz toprağı Mısır'a yönelik başarısız taarruz girişimleriyle sonuçlanan savaş stratejisi büyük ölçüde Harbiye Nezaretini elinde bulundurun Alman Genel Kurmayı'nın eseridir. Almanya Kafkasya üzerinden bir cephenin bir an önce açılması için baskı uyguluyordu. Osmanlı III. Ordusu Doğu Anadolu'daki kış koşullarında bir savaşı yürütecek donanımda ve hazırlıkta değildi. En azından ileri harekâta ilkbaharda daha uygun koşullarda başlanması gerektiğini düşünen tecrübeli komutanların bazılarının itirazları dinlenmedi ve emekli edildiler.¹⁰ Bu cephede Osmanlı ordusunun planları gerçekçilikten uzaktı: Kafkaslara ilerlenerek Ruslar bölgeden atılacak, ardından Afganistan üzerinden Hindistan üzerine ilerlenecekti.¹¹ Ancak bu plan Sarıkamış'ta büyük bir felakete dönüştü. Almanya başarılı olup olmadığına bakmaksızın bu planları çizerken kendisi açısından doğru olanı yapıyordu çünkü Batı cephesindeki yükünü hafifletmek ve İngilizlerle Rusları rahatsız edecek yeni cephelerin açılması Almanya'nın çıkarımaydı. 1916 yılında ise Doğu Anadolu cephesi iyiden iyiye bozuldu. Rus kuvvetleri Doğu Anadolu'yu büyük ölçüde işgal ettiler.

Aynı şekilde Süveyş Kanal Harekâtı bu açıdan bakıldığında Osmanlı açısından pek de makul bir plan değildi. Bu hareketin amacı kanalı ele geçirerek içerideki bir ayaklanmayla Mısır'ı İngilizlerin elinden almaktı. Devrik Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın İngilizlere karşı ayaklanacağı varsayımı gerçekçi değildi. Plan gerçekleşirse İngiltere Batı cephesine Hindistan sömürgesinden mal ve asker taşıyamayacak ya da çok zorlanacaktı. Bu hareketin asıl planlayıcısı Alman General von Moltke idi. Moltke bu saldırı konusunda Osmanlı Harbiye Nazırlığı'nı ikna etmiş; IV. Ordu komutanı Zeki Paşa'ya hazırlık talimatı verilmişti. Zeki Paşa hazırladığı raporda bu girişimin başarılı olamayacağına dair bir kanaat bildirmişti. Çünkü Süveyş Kanalı İngilizler tarafından çok iyi tahkim edilmiş, ağır silahlarla donatılmıştı. 25 bin kişiden oluşan askeri bir gücü aşmak kolay değildi. Bu rapordan sonra Zeki Paşa görevden alınarak IV. Ordu Komutanlığı'na Cemal Paşa atanıyordu. Yine Cemal Paşa'nın yanında bu harekâtı yürütecekler arasında Alman Yarbay Franz Kress von Kressenstein de görevlendirilmişti. Cemal Paşa'nın planına göre Osmanlı ordusu kanalı geçip İsmailiye alınırsa Mısır'daki yerel unsurların Osmanlı ordusuna yardımcı olacağı hesap ediliyordu.¹² Osmanlı ordusu 3 Şubat 1915'te kanalı geçmeye çalıştı. İngiliz ordusu yoğun bir top atışına başladı. Kanalin geçilemeyeceği anlaşılınca ordu kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Kanal Harekâtı'nın sonucunu, I. Dünya Savaşı'nın IV. Orduda yedek subay olarak olayların tanığı olan Falih Rıfkı Atay şöyle izah eder:

⁹Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitapevi, Ankara 2000, s. 290.

¹⁰Köprülülü Şerif İlden, *Sarıkamış*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s.160.

¹¹Matthew Smith Anderson, *Şark Sorunu 1774-1923*, Çev: İdil Eser, YKY, İstanbul 2001, s.326.

¹²Cemal Paşa, *Haturalar*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s. 191.

“Bizim aramızda Kanal’ı geçerek yerli halkı ayaklandırıp Mısır’ı alacağımıza inanlar vardı. Bu kadar saf olmıyan Almanların Türk ordusuna verdiği Kanal vazifesi daha basittir. Arasına birkaç bin Türk feda ederek ve ikide bir Kanal’ı zorlayarak, Mısır’da mümkün olduğu kadar İngiliz ordusu tutturmak! Mısır’da duran her İngiliz, Alman ordusunun karşısında azalmış bir fert demektir. İngiliz raporu diyor ki: ‘Bu vak’a üzerine muhafız kuvvet otuz bine çıkarılmıştır.’ Demek, Kanal’da Almanlar muvaffak olmuşlardır.”¹³

Gerçekten de bu girişimlerden sonra her iki ülke daha fazla kuvvetini Osmanlı cephesine sevk etmişlerdi. Ancak askeri ve ekonomik açıdan zayıf olan Osmanlı için bu savaş planı yıkım demektir. Böylece savaşı daha az maliyetle ve planlı bir tasfiyeyle atlatma şansı da elden kaçırılmış oluyordu.

Mustafa Kemal savaş sırasında Alman komutanlarla sık sık sürtüşme yaşamıştı. Savaş sürecinde üstlerine gönderdiği mektup ve telgraflarda bu durumdan sık sık şikâyet edecekti:

“Güçlerim savaş nedeniyle Sina Cephesi’nde bir komuta altında erimeye mecbur bırakılırsa, bu komutan ancak ben olabilirim. İçinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla birlikte kurtulmak zorunlu ise de, Almanların bu zorunluluktan yararlanarak, bizi sömürge durumuna sokmak ve ülkemizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak politikasına karşıyım ve devlet büyüklerinin bu konuda hiç olmazsa Bulgarlar kadar bağımsız ve kıskanç olmalarını gerekli görürüm. (...)Bugün önümüzdeki en önemli sorun, ülkeyi savunma ve ülkenin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı etki ve yönetimi altına verilmemesi sorunudur.”¹⁴

Almanya, Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik güçsüzlüğü ve askeri anlamdaki geriliğine karşın bu savaşta kendisi için avantaj sağlayabileceğinin hesabını yaparak ittifak antlaşması yapmıştı. Almanya Osmanlı İmparatorluğu’nun halifelik nüfuzundan yararlanmanın da peşindeydi. Orta Asya’da Rusya’nın, Mısır ve Hindistan’da ise İngiltere’nin tahakkümü altındaki Müslümanları halifenin çağrısıyla ayaklandırarak bu ülkeleri can evinden vurmanın hesabı içeresindeydi. Almanya bu nedenle Pan-İslamcı Osmanlı politikalarının destekçisiydi. Ancak savaş başladıktan sonra bu hesaplar tutmadı. Mekke Emiri Hüseyin İngilizlerle gizlice bir dizi görüşme gerçekleştiriyordu. Silah, para ve devlet sözü alan Mekke Emiri Osmanlı’ya karşı 1916’da Hicaz’da Arap ayaklanması başlatıyordu. Kimi Arap aşiretleri Filistin, Irak ve Suriye’de de benzer bir işbirliği tutumunu sergiledi. Bu isyanlar belki bu cephelerdeki yenilginin tek sebebi değildi ama İtilaf güçlerinin ilerlemesini kolaylaştırdığı da bir gerçektir. Beşinci Mehmet Reşat’ın halife olarak ilan ettiği cihad-ı ekber bırakın Osmanlı dışındaki sınırları, Osmanlı’nın kendi sınırları içinde bile karşılık bulamayacaktı. Bir kısım Arap aşireti ve gücü Osmanlı kuvvetlerinin yanında yer alsada aynı şekilde bir o kadarı da tamamen güce odaklı olarak tutum belirlemiş, Osmanlı karşısında Hıristiyan bir devlet olan İngiltere’nin saflarında Osmanlıya karşı savaşmıştı. Bu aslında fiili anlamda ittifad-ı İslam politikasının somut tarihi bir aşamada sınanarak iflas etmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı’ndan sonra kurulacak yeni devlet sınır aşırı ideolojilerden vazgeçecek önceliği ulusal sınırlara tanıyacaktı: “Artık yeni Türkiye’nin devlet siyaseti, millî sınırları dahilinde, egemenliğine dayanarak bağımsız yaşamaktır. Hareket kuralımız budur!”¹⁵

3.Yurtta Sulh Cihanda Sulh

¹³Falih Rıfıkı Atay, *Zeytinadağı*, Er-tu Matbaası, İstanbul 1981, s. 105.

¹⁴Hüner Tuncer, *Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Sonu*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2016, s. 121-122.

¹⁵Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 366.

İki büyük dünya savaşı arasındaki yıllar uluslararası güç sisteminin oturmadığı, çalkantılı bir dönemdi. Almanya ve İtalya'nın başını çektiği Revizyonist blok I. Dünya Savaşı sırasında oluşturulmuş statükoyu gerekirse militarist politikalarla aşma yoluna girmişti. 1930'lu yıllarda Revizyonist ve Statükocu blok arasında yaşanan gerginliğin uluslararası ilişkilerde hızla savaşa doğru evrilen bir kriz yarattığı görülüyor; ama buna karşı etkili önlemler alınamıyordu. Tüm bu koşullar ve birikmiş hesaplar savaşın patlamasına sebebiyet verecekti. Atatürk döneminde Türkiye, Revizyonist ve Statükocu devletler kamplaşmasında doğrudan aktif bir tutum izlemekten uzak bir politika izliyordu. Türkiye'nin tutumu gerçekçiydi. Olası bir büyük savaşın kapıdan yüzünü gösterdiği 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren konumunu daha çok İngiltere-Fransa ittifakından yana konumlandırmıştı. Ancak Türkiye bunu yaparken revizyonist bloku karşısına almamayı da temel prensip olarak belirlemişti. Türkiye iki savaş arasındaki dönemde revizyonist blokla birlikte hareket etmekten özellikle kaçınmıştı. Bunun çeşitli tarihsel ve politik nedenleri vardır.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olan bir ülke olarak savaştan yenilgiyle çıkmasına rağmen I. Dünya Savaşı sırasında yenilen devletlere uygulanan antlaşmaların geçerliliğini koruduğu tek ülkeydi. Kurtuluş Savaşı'nda elde edilen zaferlerle imzalanan Lozan Antlaşması Türkiye'nin uluslararası sistemde bağımsız ve eşit hukuki statüde bir devlet olduğunu tescil etmişti. Taleplerini kabul ettiren bir ülke olarak revizyonist bir politika izlemesini zorunlu kılan bir durumda ya da statüde değildi. Bu nedenle Almanya ya da Bulgaristan gibi rövanşist tutumlara girmesini zorlayan tarihsel bir yükün altında ezilmemişti. Üstelik I. Dünya Savaşı sırasında izlenen politikalardan gerekli dersleri çıkarmış deneyimli bir kadroya sahip olan Türkiye gerçekçi ve savaş dışı bağımsız bir politika izlemenin kendisi için daha akıllıca olacağını bilinciyse hareket ediyordu.

Türkiye revizyonist devletlerden özellikle İtalya'nın Akdeniz'de izlediği politikalardan rahatsızlık duyuyor ve bundan dolayı da İngiltere'ye yaklaşarak bir denge oluşturmaya çalışıyordu. Öbür taraftan 1930'lu yıllarda Almanya ile yoğun iktisadi ilişkiler geliştirmekten de kaçınmıyordu. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşıldığı tarihlerde Almanya Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağıydı. Sonuç olarak Türkiye, gerçekçi bir tutumla statükocu devletler blokuna daha yakın durmakla birlikte Revizyonist blokla da ilişkileri kötüleştirmemeye dikkat etti. Ankara bu dönemde uluslararası hukukun icaplarına göre hareket etmiş; uluslararası işbirliğini kuvvetlendiren, gerçekçi, bağımsız ve akılcı bir dış politika izlemiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında Atatürk'ün yerine geçen İnönü de aynı dış politik tutumu savaş esnasında gösterdi. Osmanlı'nın yıkılışına tanıklık etmiş, I. Dünya Savaşı'nda müttefiklik ilişkilerinin bile hangi sorunları yaşayabileceğini görmüş, Kurtuluş Savaşı'nın zorlu süreçlerinden geçmiş, Lozan görüşmelerine katılmış deneyimli bir isimdi İnönü. İnönü'nün dış politikasında en önemli ilkesi temkinli olmaktı. Almanya II. Dünya Savaşı'na yaklaşılacak yıllarda eski müttefiklik günlerini hatırlatarak Türk dış politikasını belirleyen karar alıcılar üzerinde etkili olmaya çalışacaktı. Ancak burada hesaba katılmayan şey bu karar alıcıların I. Dünya Savaşı'yla ilgili pek de hoş anılarının olmamasıydı. Cumhuriyetin kurucu liderleri Alman subaylarla yaşadıkları anlaşmazlıkları hiç unutmamışlardı. Atatürk o günlerle ilgili düşüncelerini şöyle açıklıyordu: "Bütün Türk milleti bir oldubitti sonucu savaşa sürüklenmiştir. Bunu gerçekleştiren Alman amirali emirlerini doğrudan Kaiser'den alıyordu. Buna müsaade eden Türk devlet adamları Türkiye'nin selametinden çok Kaiser'in buyruklarını yerine getirmeyi düşünmüşlerdir."¹⁶ Ancak Türkiye'nin savaş dışı kalmasını sağlayan bu tarihsel hafızanın kendisi olduğu kadar elindeki tüm gücü seferber ederek saldıran taraf kim olursa olsun kolay bir zafer elde edemeyeceği ve yüksek

¹⁶Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 60.

bir bedelin ödetileceği noktasındaki kararlılıktı. Birçok tarafsız ülke ardı ardına taviz verip sonunda işgale uğrarken Türkiye bu akıbetten kararlılığı sonucunda kurtulabilmişti.

4.Kültürel Bağımsızlık ve Eğitim-Dil Politikaları

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kültür ve eğitim politikalarını ele alırken yeni tipte bir devlet ve toplum modelinin ortaya çıktığını unutmamak gerekiyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında ortaya çıkan yenileşme ve ıslahat hareketleri bir ulus devlet modelinin ortaya çıkması için kadro ve kurum düzeyinde altyapının temelini attı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bu modernleşme mirasına çok şey borçlu olsa da geçmişe kıyasla çok daha radikal bir dönüşüm ortaya koymuştu. Bu dönüşümü şöyle açıklayabiliriz: Her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğu önemli değişimlere rağmen son kertede millet sistemi yani dini ve mezhebi kimlikler üzerine inşa edilmiş çoklu hukuk sistemine göre yönetilen bir devletti. Yeni kurulan cumhuriyet rejimi ise çok hukuklu millet sistemini tasfiye ederek yeni bir ulus devlet kurma yoluna girecekti. Ülkenin her yanında ve herkes için geçerli olan standart bir hukuk ve eğitim sisteminin kurulması, eğitimde çok başlı karmaşaya son verilerek Tehvid-i Tedrisat Kanunu ile ulusal bir eğitime geçiliyordu.

Yine bu farklılık üzerinden Osmanlıdaki tebaa yerini yurttaş kavramına bırakıyordu. Osmanlı İmparatorluğu önce mutlakiyetçi bir rejimle yönetilirken son bir asırlık modernleşme birikimiyle meşruti monarşiye geçmişti. Ancak bu değişime rağmen devletin meşruiyeti halen hanedan ailesinin devamlılığı esasından sağlanıyordu. Yeni kurulan rejimin kendisinden önceki en büyük farklılığı halk egemenliği ilkesine göre yeni tipte bir devlet ve devlet meşruiyet anlayışını getirmesidir. Atatürk bu gerçeği şöyle ifade edecektir: “Egemenliğini herhangi birisine bırakan bir insan, kendi iradesinin kullanılacağından ve uygulanacağından emin olamaz. Şimdiye kadar milletimizin başına bütün felaketler, kendi kader ve mukadderatını, başka birisinin eline terk etmesinden kaynaklanmıştır.”¹⁷ Artık sultan ve ailesine sadakat ilkesinin yerini ulusa ve vatana bağlılık ilkesi almaya başlamıştı. Ülkedeki eğitim ve hukuk yapısı buna uyumlu hale getirilirken; kültürel yapı da bu esas üzerinden şekillenecekti artık.

Kurtuluş Savaşı'nın en kritik günlerinde bile eğitim şuraları toplayan Atatürk, bir milletin bağımsızlığının sadece askeri bir mesele değil, kültür ve eğitim mücadelesi olduğunu görmüş bir liderdi. 15 Temmuz 1921'de toplanan Milli Eğitim Kongresi'nin açılış konuşmasında yaptığı tespit çok önemliydi:

“Şimdiye kadar takibolunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir amil olduğu kanaatindeyim. Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır veya bir milleti esaret ve sefaletle terkeder. Efendiler, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları tahsilin sınırı ne olursa olsun, en evvel ve herşeyden evvel Türkiye'nin istiklâlîne, kendi benliğine millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Dünyadaki milletlerarası duruma göre, böyle bir savaşın gerektirdiği terbiye unsurları ile donanmış olmayan fertler ve bu mahiyette fertlerden toplanmış cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur...Silâhla olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin birincisinde gösterdiğini, ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur.”¹⁸

Yeni kurulan cumhuriyet maddi imkânları çok dar olsa da o kısıtlı imkânlar içinde eğitim ve kültür hayatımızda büyük hamlelere imza atmıştı. Ulus devletin kurucuları yeni devlet ve toplum modelinin ayakta durması ve kökleşmesi için eğitimin öneminin farkındaydılar. Mustafa Kemal Atatürk'e göre eğitim ve okul hayatı “genç dimağlara insanlığa hürmeti, millet ve memlekete

¹⁷Kocatürk, *age*, s. 33.

¹⁸İsmet Giritli, *Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s. 18.

muhabeti, şerefli istiklali öğretmeli”ydi.¹⁹ Bu nedenle cumhuriyetin kurucu kadroları ülkenin o dönemde içinde bulunduğu iktisadi zorluklara rağmen eğitim ve kültür politikalarını hayata geçirebilmek için büyük bir seferberlik başlatmışlardı. Buradaki seferberliğin amacı sadece okuryazarlık oranını yükseltmek, mektep ve mektepli sayısını artırmak üzerine değil daha da önemlisi yeni kurulan ülkede bu ülkeyi yarına taşıyacak kuşakları yetiştirmek ve ayakları üzerinde durabilen bağımsız bir ülke yaratmaktı.

5.Tehvid-i Tedrisat Kanunu

1924 tarihinde Tehvid-i Tedrisat Kanunu yani Eğitim ve Öğretim Birliği Yasası'nın çıkarılması önemli tarihsel adımlardan biriydi. Bu kanunun çıkış amacını iyi anlayabilmek için Osmanlı eğitim sistemindeki çok başlı karmaşayı bilmek gerekiyor. Osmanlı döneminde Maarif Vekâletinin yönetiminde ve doğrudan kontrolünde olan ilk, orta ve yüksek mektepler vardı ancak bunlar ülkedeki toplam okul sayısının küçük bir kısmına tekabül ediyordu. Kimi özel vakıflar, Şeriye ve Evkaf Vekâleti, İçişleri Bakanlığı'na bağlı İl Özel İdareleri ve özel şahıslarla idare edilen sıbyan mektepleri ve medreseler üzerinde Maarif Vekâletinin denetim ve yetkisi yok gibiydi. Gayrimüslimler kendi dini mabetlerinin hemen yanında açtıkları mekteplerde eğitim veriyor ancak Maarif Vekâlet'inin denetimi neredeyse olmayan bu okullarda Osmanlı vatandaşı olan öğrenciler Osmanlı kimliğinden çok kendi milli kimliklerine yönelik bir tedrisattan geçiyorlardı. Böyle olunca kültürel birlik, ortak bir aidiyet oluşturulamıyor, Osmanlı vatandaşlığı kavramı sadece kâğıt üzerinde kalıyordu. Bu büyük ölçüde Osmanlı hukuk ve eğitim sisteminin çok uluslu devlet modeline göre örgütlenmiş olmasının bir sonucuydu. Bunların dışında yabancı devlet ve dini kurumlarının açtığı misyoner okullarında imkânları yüksek son derece kaliteli bir eğitim veriliyordu. Ancak bu okullarda Osmanlı maarif kurumunun en ufak bir denetimi dahi söz konusu değildi. Tarihinden ve kültüründen bağımsız bir eğitim müfredatı takip edilen nadir ülkelerden biriydi Osmanlı. Bu okullarda yetişen çoğu öğrenci kendi dini veya milli kimlikleri doğrultusunda bir eğitimden geçiyordu. Bu durum bir tarih ve kültür ortaklığının sağlanmasını güçleştiriyordu. Eğitim Öğretim Birliği yasasıyla Milli Eğitim Bakanlığı yeniden yapılandırılarak Türkiye dâhilindeki bütün eğitim sistemi tek bir elde toplanmış oluyordu. Böylece eğitimdeki bu çok başlı yapı sona ermiş ve ulus devlet olmanın en önemli gereği yerine getirilmişti. Zaten kanun tasarısının gerekçesinin açıklandığı kısımda bu durumun altının çizildiğini görürüz: “Önerimiz kabul edildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti dâhilindeki bütün eğitim kurumlarının biricik mercii Maarif Vekâleti olacaktır. Böylece bütün eğitim yuvalarında, Cumhuriyet'in irfan siyaseti, ortak bir eğitim yolu izleyecektir.”²⁰

Bu kanunla sadece eğitim birliği sağlanmakla kalmıyor bunun yanı sıra bilimsel, rasyonel bir eğitim sistemi ve karma eğitim modeli hayata geçmiş oluyordu. Bu yasa çerçevesinde azınlık okulları doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanıyor, bazı derslerinin Türkçe okutulması mecburiyeti getiriliyordu. Ayrıca Farsça ile Arapça dersleri de kaldırılıyordu. Aslında bütün bu adımlar ulusal bağımsız bir eğitimin oturması için atılmış adımlardı.

1928'de ise alfabe değiştiriliyordu. Bu adımların elbette kültürel bir boyutu vardı. Cumhuriyet yönetimi bu adımları atarak bir anlamda yeni devleti dünyayla bütünleşiyor, diğer yandan da bağımsız bir ulus devlet bünyesini güçlendirmeye çalışıyorlardı. Arap Alfabesi Türk dilinin bazı özelliklerine uymayan yapısıyla sürekli bir sorun kaynağıydı. Arapçanın tersine Türkçe ünlü harfler açısından daha zengindi, Arap alfabesiyle ünlü harfler çoğu zaman yazılmadığı için bir sözcüğü değişik şekillerde okuma olasılığı vardı ve sözcükler ancak cümle bağlamında okunabiliyordu. Hele coğrafi isimler ve terimleri bağlam içinde bile anlayabilmek mümkün olmuyordu. Arap alfabesi ayrıca Türkçenin en önemli özelliği olan ses benzeşmelerini

¹⁹Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 7.

²⁰ *Age*, s.23.

yansıtmakta da büyük zorluklar yaşıyordu. Tarihçi İlber Ortaylı Latin Alfabesi'nin kabulünün sağladığı bazı artıları şöyle ifade eder: “Latin alfabesi en gelişmiş yazıdır. Fonetik bakımdan mükemmelliği (çünkü fonetik harflerden meydana gelmiştir) seslilerin önemli olduğu Türkçe için onu en uygun yazı seçimi kılmaktadır.”²¹

Bu değişiklikteki bir diğer faktör de ulus devlet olarak kurulan Türkiye’de dilde ve kültürde bağımsız bir politika izlenebilmesini mümkün kılabilirdi. Bu nedenle alfabe değişikliği kimi zaman geçmiş tarihsel ve kültür birikimi kesintiye uğratmak eleştirisiyle muhatap olsa da unutmamak gerekiyor ki Türk dili Arapça ve Farsça gibi iki dilin baskısı altında olmasından dolayı zayıf haldeydi. Aslında şaşırtıcı bir durumla karşılaşılıyor. Fransa ve İngiltere gibi emperyalist devletler hâkimiyet ve nüfuz sahası içinde bulundurdıkları coğrafyalarda kendi kültür ve dillerini de beraberlerinde taşımışlardı. Hatta aradan geçen uzun zamana rağmen bu coğrafyalardaki milletler görünüşte bağımsızlığını kazansalar bile emperyalist ülkelerin dil ve kültürlerinin etkisinde kalmaya devam ettiler. Ancak Osmanlı'nın ulusal bir kültür politikası olmadığı için askeri ve siyasi egemenliği altındaki topraklarda bu alanlarda etkili olamıyordu. Arap topraklarında Osmanlı devleti egemen siyasi güç olmasına rağmen bu bölgeye İstanbul ve Anadolu'dan gönderdiği Türk kökenli memur ve askerler bir süre sonra asimile oluyorlar hatta anadillerini bile unutuplardı.²²

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yöneticiler de bu yaşananlardan bir takım sonuçlar çıkarmışlardı. Mustafa Kemal Harbiye’de mezun olduğunda Suriye’ye atanmış ve I. Dünya Savaşı’nda da Ortadoğu coğrafyasında görev yapmıştı. Aynı şekilde İsmet İnönü genç bir subay olarak Yemen isyanını bastırmak için görevlendirilmişti. Her iki devlet adamının da tanık olduğu ve yaşadığı deneyimlerden çıkardıkları en önemli derslerden birisi ulusal bilinç güçlendirilmeden bir ülkenin ayakta kalabilmesinin, bağımsız bir devlet olarak kalmasının mümkün olamayacağıydı: “Bilmeli ki, millî benliğini bilmeyen milletler, başka milletlerin avıdır.”²³ Atatürk’ün Cumhuriyetin ilk yıllarında dil ve kültür sorunu üzerinde bu kadar durmasının bu deneyimlerle ve çıkarılan derslerle yakından ilişkisi vardı. Bu nedenle ulusal kültürün güçlendirilmesi için ciddi bir emek harcanıyordu. 1920’li ve 30’lu yıllarda Türk diliyle ilgili bazı adımları düşünecek olursak aslında alfabe değişikliği bu sürecin bir parçasıydı. Atatürk bu hamleyle yüzyıllardır Arap/Fars egemen kültürünün yarattığı hegemonyayı kırmayı; dilde ve kültürde bağımsız olmayı amaçlıyordu. Türk Dil Kurumu’nun açılmasından önce Milli Eğitim Bakanlığı’nın zorunlu Arapça ve Farsça derslerinin devlet okullarından kaldırılması yine bu doğrultuda atılmış adımlardı.

Dil ve tarih alanında ulusal kimliğin inşa edilmesine yönelik çeşitli girişimler başlıyordu. Bu girişimleri başlatan asıl gerekçe kültürel bağımsızlığı sağlayabilmektir: “Millî bilincin ayakta kalabilmesi için uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz.”²⁴ 12 Nisan 1931 tarihinde kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ulusal bilincin kuramsal temellerinin atılmasında öncülük etti. Türk Tarih Tezi 1932 yılında kabul edildi. 12 Temmuz 1932 tarihinde ise Türk Dil Kurumu kurulmuş ve yıllardır ihmal edilmiş Türkçe’nin geliştirilmesi üzerine faaliyetler yürütmüştür. Türkçe sözlük çalışması ve Türk diliyle ilgili bilimsel araştırmalar yapmak konusunda Türk Dil Kurumu’nun önemli katkıları oldu. Gerek eski metinlerde tarama yapılarak gerekse halk dilinde yaşayan sözcüklerden yola çıkılarak Arapça ve Farsça sözcüklerin karşılığı olarak Türkçe sözcükler üretiliyordu. Bu girişimlerin arkasındaki mantığı Atatürk şöyle

²¹İlber Ortaylı, “Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 5, Ed. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1296-1297.

²²Atay, *age*, s. 39.

²³Ayşe Âfetine, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Ed. Ali Sevim, Azmi Süslü, M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 34.

²⁴Kocatürk, *age*, s. 149.

açıklayacaktır: “Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”²⁵

Türk Dil Kurumu bu yıllarda Arapça, Farsça ve Batı dillerinden gelen yaklaşık 30000 sözcüğe Türkçe karşılık üretmişti. Sadece gündelik dilde değil aynı zamanda Türkçe'nin bir bilim ve kültür dili olabilmesi için de yeni terimlerin üretilmesi bir zorunluluktur. Okullarda okutulan ders kitaplarının bu esaslar üzerinden şekillendirilmesi gerekiyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar matematik ve geometri kitapları müselles (üçgen), zaviye (açı), murabaa (kare) gibi neredeyse tamamına yakını Arapça ve Farsça kökenli terimlerle doluydu. Atatürk 1936 ve 1937 yılları arasında Geometri kitabını yazdı. Bu kitapta Atatürk'ün Arapça ve Farsça matematik terimlerine karşı ürettiği “açı, açıortay, alan, artı, beşgen, boyut, çap, çarpı, çember, dörtgen, düzey, eğik, eksi, eşit, eşkenar, gerekçe, içters açı, kesit, konum, köşegen, oran, orantı, taban, teğet, toplam, türev, uzam, uzay, üçgen, yatay, yanal yüzey” gibi geometri terimleri halen günümüzde ortaöğretim ve yükseköğretim de kullanılmaktadır.²⁶ Yine bu yıllarda Atatürk “er, subay, kurmay” gibi askeri sözcüklerle gündelik yaşamda kullanılan “genel, özel, evrensel, konuk” gibi birçok sözcüğü bizzat Türkçeye kazandırmıştı.²⁷

Türk Dil Kurumu bu konuda büyük çabalar sergilerken Atatürk özellikle ömrünün son yıllarında zamanının büyük bir kısmını dil ve tarih konularına ayırarak büyük katkılar sunuyordu. Atatürk'ün bu konudaki çaba ve ısrarı dönemin ilgili kurumlarını da gayretli olmaya teşvik ediyordu. Türkçe konusunda sadece sözlüklerle yetinilmemiş daha geniş çaplı işler yapılmaya başlanmıştı. Atatürk'ün girişimleriyle Kuran-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi için Elmalılı Hamdi Yazır görevlendirilmiş ve bu çeviri yapılmıştı. Dilde Öz Türkçe konusunda aşırıya gidilmesi Türkiye'de sık sık eleştiriye muhatap oldu. Hatta zaman zaman Türkçe ile ilgili politikalara karşı çeşitli karşı hamleler de yapılmıştır. Örneğin 1950'li yıllarda Tefik İleri'nin talimatıyla Mustafa Şekip Tunç'un başkanlığında MEB bünyesinde kurduğu bir komisyon Arapça ve Farsça kelimelere karşılık olarak üretilen sözcükleri uydurma Türkçe olduğu gerekçesiyle ders kitaplarından kaldırmak istemişti. Komisyon başkanı bir gazeteye verdiği mülakatta şunları söylüyordu: “Bunalım, birey, doğa, doğal, anamal, devrim, anı ne demektir? İşte bunları kitaplardan ayıklayacağız.”²⁸ Ne kadar yadırganırsa yadırgansın bu sözcükler bugün artık dilimizin doğal parçası olmuş durumdadır. Ancak unutmamak gerekir ki Türkiye'de dilin gelişerek bir bilim, sanat dili niteliği kazanmasında, o yıllarda uygulanan dil ve kültür politikalarının uzun vadede önemli sonuçları oldu. Dilbilimci Ömer Asım Aksoy'un tespitine göre 1932 yılında yazı dilinde kullanılan sözcüklerin sadece % 35 ile 40'ı Türkçe iken bu oran 1975 yılında %80-85 oranına çıkmıştı.²⁹

Dil ve tarih alanındaki çalışmalara verilen önem aynı şekilde sanat alanına da verilecekti. Çünkü sanatsal anlamda yaşanan ileri gelişmeler bir ülkenin ulusal gelişmişliğinin ve dünya çapında ayakta durabilmesinin kanıtıdır. Dolaylı yünden de bağımsız bir ülke olabilmenin alametidir. Atatürk döneminde bu bağımsızlık çabasını anlayabilmek için Atatürk'ün bu konudaki çabalarının nedenlerine eğilmek gerekir. Atatürk son kertede milliyetçi bir Genç Türk aydınıdır. 1880'lerde doğan aydın kadrolar cumhuriyeti de kuracaktır. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün diğerlerinden en büyük farklarından birisi modernleşme/Batılılaşma meselesini sadece askeri,

²⁵Doğan Aksan, *Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007, s. 58.

²⁶Yusuf Çotuksöken, “Atatürk'ün Dil Devrimi ve Sonrası”, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Ed. Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2007, s. 23-40.

²⁷Şerafettin Turan, *Atatürk ve Ulusal Dil*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998, s. 64.

²⁸Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 109.

²⁹Çotuksöken, *agm*, s. 36.

iktisadi, teknolojik bir gelişim olarak görmemesi kültür ve sanatın dönüşümdeki merkezi önemini kavramış olmasıdır.

1913'te ataşemiliter olarak gittiği Sofya görevi esnasındaki gözlemleri onun zihniyet dünyasını köklü bir şekilde belirleyecekti. Bulgaristan günlerinde onu en çok etkileyen ülkedeki gelişimdi. Daha bir yıl önce yaşanan Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'yı en çok zorlayan, en disiplinli ve güçlü ordu Bulgaristan'ın elindedir. Osmanlı başkenti İstanbul'da daha kanalizasyon sorununu halledilememiş, sokaklar çamur ve pislik içindeyken; altyapısı muntazam halledilmiş Sofya'nın bakımlı ve düzenli hali onu çok etkilemişti. Unutulmamalıdır ki Mustafa Kemal'in bu gözlemleri yaptığı ülke Fransa ve İsviçre değil daha 36 yıl önce Osmanlı tabiiyetinde olan bir yerdi. Bu kadar kısa bir sürede bir halkın ayağa kalkması takdire şayan bir durumdu ve Atatürk bu sorunun yanıtının askeri ve iktisadi açıklamalarda değil kültürel bir nedene bağlı olduğunu kavramıştı. Mustafa Kemal Sofya'ya gittiği ilk günlerin birinde Türk kökenli milletvekillerinden Şakir Zümre Bey'le birlikte Balkanların en iyi operalarından birisi sayılan Sofya Operasına gitmiş ve burada gördüklerinden çok etkilenmişti. Bağımsızlığını yeni kazanan bir ülkenin kısacık bir sürede böyle güzel bir binayı inşa etmesi ve daha önemlisi burada bu sanat etkinliğini ustalıkla sergileyebilecek sanatkarlar yetiştirmesinden çok etkilenmiş ve birlikte operaya gittiği arkadaşına şu sözü söylemişti: "Adamların Balkan Savaşı'nı niye kazandıklarını şimdi anladım"³⁰ Yirmi yıl sonra yeni kurduğu ülkenin cumhurbaşkanı olduğunda kendisini ziyaret eden İran Şahı'nın onuruna gösterimi yapılan "Özsoy" operasının temsilindeki anlam 20 yıl önce düşündüklerinin bir yansımasıydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan kültür ve eğitim politikaları makro düzeydeki bu yeni tarihsel durumun gerekliliklerini yerine getirmeyi amaçlamıştır. 1936'de Devlet Konservatuarı açıldı, Devlet Opera ve Bale kurumu ile Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, Ankara'da kuruldu. İlk defa 1937 yılında Ankara'da resim sergisi açılacaktı. Heykel ve diğer sanat dallarının gelişmesi için özel bir çaba gösterildi. Bugün tiyatro, çok sesli müzik, görsel ve sahne sanatlarında Türkiye'nin hala dünyada iyi bir konumda olması o yıllarda sağlanan birikimle yakından ilgilidir. Türkiye'de o yıllarda uygulanan eğitim ve kültür politikalarının bu topraklarda yukarıda saydığımız anlayışın kök salmasında büyük etkisi olmuştu.

6. Ekonomik Bağımsızlık

Tahmin edileceği üzere cumhuriyetin ilk yıllarında pek de parlak bir iktisadi tablo yoktu. Yaklaşık 13 milyon nüfusa sahip olan, sanayinin pek az geliştiği, tarımın ise modern kapitalist tarımın çok uzağında olduğu bir ülke gerçeği vardı. Türkiye Cumhuriyeti daha kurulmadan önce peşi sıra yaşanan isyan ve savaşlar sürecinde ciddi bir işgücü kaybı ve demografik bir yıkım yaşamıştı. Sonuç olarak ekonomide neredeyse tamamen dışa bağımlı bir ülkeydik.

1923 yılı gelecek on yılın iktisadi politikalarının belirlendiği kritik bir dizi gelişmeyle yüklüdür. Lozan müzakereleri sırasında İtilaf devletleri kapitülasyonlar konusunu gündeme getirtiler de bu konuda Türkiye'nin ısrarlı tutumu karşısında diretemediler. Ankara hükümeti Lozan görüşmelerinin yeni safhası başlamadan hem bu konudaki kararlılığını vurgulamak hem de kurulacak yeni devletin siyasi ve iktisadi niteliğini dış kamuoyuna daha iyi anlatabilmek için İzmir'de İktisat Kongresi'ni düzenledi. Bu Kongre'de Türkiye'nin iktisadi planda liberal ama milli bir ekonomi politikası izleyeceği mesajı verilecekti. Yeni kurulacak devlet, Osmanlı İmparatorluğu gibi iktisadi ve siyasi olarak Batı bloku içinde kalmak istediğini açıkça belirtiyor; ama eskiden olduğu gibi her türlü kapitülasyona dayanan bağımlılık ilişkilerini reddettiğini dünya

³⁰İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 99.

kamuoyuna duyurmuş oluyordu. Yeni devletin kurucuları tarihsel deneyimle iktisadi bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın olmayacağını yaşayarak öğrenmişlerdi: “Bugünkü mücahedâtımızın gayesi istiklâl-i tamdır. İstiklâliyetin tamamıyeti ise ancak istiklâl-i malî ile mümkündür. Bir devletin maliyesi İstiklâlden mahrum olunca, o devletin bütün şubât-ı hayatiyyesinde istiklâl mefluçtur [felç olmuştur]; Çünkü uzv-ı devlet ancak kuvve-i maliye ile yaşar.”³¹ Mustafa Kemal Paşa hukuki ve iktisadi olarak her türlü ayrıcalığa şiddetle karşı koyma kararlılığında idi. Kongre'nin açılışında yaptığı konuşmada eski düzenin tekrar gelemeyeceğini şöyle ifade ediyordu: “Filhakika mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra, ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmî mânasiyle denilebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırılmaz.”³²

İktisat Kongresi'nde yerli malların kullanımını teşvik etme, hammaddesi yurtiçinde olan malların sanayisinin kurulması, özel teşebbüsü destekleyecek bir devlet bankasının kurulması, yabancıların kurdukları tekellerin millileştirilmesi gibi bir dizi bağımsızlıkçı nitelikte kararlar alınmıştı. Yabancı sermayeye karşı olumsuz bakmayan ancak diğer yandan iktisadi bağımsızlık yönündeki kararlılığın altını çizen kongre, özel sermayeyi teşvik ve dış yatırımları ülke içine çekme yoluyla bir gelişme stratejisi çizmişti: “Yabancı sermayeden istifade edeceğiz. Devletin bağımsızlığı, milletin egemenliği ve bütün hayatî gerekleri ve kabiliyeti korunmuş olmak şartıyla...”³³

Bağımsız ekonominin kurulması, bağımsızlığın zedelenmemesi kaydıyla yabancı sermayeye açık olma bu kongrenin özeti olarak nitelendirilebilir. İzmir İktisat Kongresi ekonomik ve hukuki imtiyazlar üzerine bina edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nu özellikle son döneminde bir yarı sömürge haline getirmiş olan kapitülasyonların kesinlikle kabul edilmeyeceği yönündeki kararlılığı vurgulamış ve tüm dünyaya ilan etmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nin Lozan görüşmelerinin kapitülasyonlar meselesiyle kesintiye uğradığı bir dönemde yapılması bu mesajı daha anlamlı hale getiriyordu.

7.Lozan ve Tam Bağımsızlık

Lozan görüşmeleri çok çetin geçti. Ancak bu görüşmelerin sonucunda Türkiye hukuki, siyasi ve iktisadi açılardan bağımsız bir devlet olduğunu uluslararası hukuk karşısında teyit ettirmişti. Türk heyeti konferans sırasında eşit bir muhatap olarak kabul edilmek için büyük bir mücadele verecekti. Örneğin daha konferans başlamadan önce oturma düzenine yönelik Türk tarafının itirazı gündeme geldi. Konferansın oturma düzeninde Türkiye kasıtlı olarak İngiltere, Fransa ve İtalya gibi galip devletlerin yanında değil küçük devletlerle aynı masaya yerleştirilmişti. Önemsiz bir ayrıntı ya da şekilsel bir mesele olarak görülse de protokol düzeni konferansta Türkiye'ye biçilen sembolik konumu gösteriyordu ve İsmet Paşa'nın itirazları üzerine Türkiye İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yer aldığı masada bulunmayı karşı tarafa kabul ettirecekti. Açılış konuşmasında teamüllere göre sadece konferans başkanı konuşma yapabilirdi. Ancak İsmet Paşa Lord Curzon'un konferansın niteliğini anlatan bir açılış konuşması yapacağını öğrenince kendisinin de konuşma yapması gerektiğini ileri sürdü. Fransız heyetinin başkanının tüm vazgeçirme çabalarına rağmen İsmet Paşa bu istekten vazgeçmiyordu. İsmet Paşa'nın konuşmasındaki can alıcı cümle şuydu: “Efendiler, çok ıstırap çektik, çok kan akıttık, bütün medeni milletler gibi hürriyet ve istiklal istiyoruz!”³⁴ Burada İsmet Paşa'nın bahsettiği istiklalini

³¹Zafer Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2022, s. 190.

³²Atatürk, *age*, s.113.

³³Kocatürk, *age*, s. 310-311.

³⁴Karacan, *age*, s. 78.

nasıl sağlandığını ve konuyla ilgili madde başlıklarının nasıl çözüme kavuşturulduğunun üzerinde kısaca durmamız gerekiyor:

7.1.1. Ekalliyet (Azınlık) Sorunu

Azınlıklar konusundaki en büyük tartışma bu kesimin statüsü üzerine yaşanıyordu. Özel ayrıcalıklarla donatılmış Rum Patrikhanesi'nin Kurtuluş Savaşı sırasında işgalci Yunan ordusuyla işbirliği yapması nedeniyle bu kurumun eski konumunu sürdürmesi bağımsızlık önünde bir engel teşkil ediyordu. Özellikle Avrupalı devletler azınlıkların Osmanlı devrindeki gibi hukuki imtiyazlarla donatılması şartını getiriyor; Türk tarafı ise bu sorunda eşit yurttaşlık temelinde çözüm getirmek istiyordu. Türk tarafı azınlıklar üzerinde Osmanlı'daki gibi hiçbir suretle hamilik veya vasiyet sistemini kabul edemeyeceğini, Türkler ile Rumların Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı mübadelesinin gerekli olduğunu ve diğer azınlıkların da Türk hukuk sisteminin teminatı altında olması esasına göre bir düzenlemeden yanaydı. Yunanistan ilk başta mübadele önerisini kabul etmiş ancak bunun getirdiği muazzam ekonomik ve siyasi sorunlardan dolayı geri adım atmak istemişti. Fakat Türk heyeti Yunan tarafının görüşmenin başlarında dile getirdikleri önerilerini hatırlatarak bunu kabul edemeyeceğini belirtmişlerdi.

Lozan görüşmeleri sırasında İtilaf devletleri bu konuda Osmanlı dönemindeki alışkanlıklara geri dönülmesini arzu eden taleplerde bulunuyorlardı. Müttefiklerin önerisine göre azınlık statüsünde olanlar askere alınmayacak bunun karşılığında makul bir vergi ödeyeceklerdi. Bu öneri Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki cizye uygulamasının devam etmesi anlamına geliyordu. Azınlık mensuplarına Türkiye'nin yasaları uygulanacak; ama evlenme, boşanma, miras gibi konuları kapsayan aile hukukunda kendi dini kurumlarına tabi olacaklardı. Yunan Başbakanı Venizeleos bu talebi şöyle temellendiriyordu: "Türkiye'de Müslümanların aile ve şahıs hukuku davalarına şer'îye mahkemeleri bakıyor. Hristiyanların da Hristiyanlık kanunları uyarınca bu konulara bakacak kendi mahkemelerinin olmaması kabul edilemez."³⁵ Venizelos Türkiye'de kalan Rum azınlığın Fener Rum Patrikhanesi'nin hukuki vesayetinde kalması gerektiğini savunuyordu bir bakıma. Sadece Yunanistan değil İngiltere ve Fransa da Türkiye'nin dini yasalarla yani teokrasiyle yönetilen bir ülke olduğu gerekçesiyle Türkiye'de ticaret ya da başka gerekçelerle bulunan yurttaşlarına ayrı bir hukuk sisteminin uygulanmasını talep ediyorlardı. Bu istek Osmanlı'yı özellikle son yüzyılında çöküşün eşiğine getirmiş olan millet sisteminin ve kapitülasyonların devam etmesinden başka bir anlama gelmiyordu. Üstelik böylesi bir durumda her yurttaş için geçerli olan standart yasaların uygulayabildiği egemen, üniter ve bağımsız bir ulus devletin varlığı mümkün olmayacaktı. Son olarak azınlık haklarını denetlemek için büyük devletlerin içinde yer aldığı bir komisyon kurulması isteniyordu. Bu istek ise Girit, Bulgaristan ve Makedonya gibi sorunlarda deneyimlendiği gibi devletin sürekli başını ağrıtan, azınlıklar sorunu üzerinden büyük devletlerin müdahalesiyle bir vesayet sisteminin kurulması tehlikesini beraberinde getiriyordu.

Türkiye Lozan'da Patrikhane'nin ülke sınırları içerisinde çıkarılması tezini ileri sürüyor; ancak İtilaf devletleri bu öneriye kati bir şekilde karşı çıkıyorlardı. Nihayetinde Lozan'da patrikhane ülke dışına çıkarılamasa da dünyevi ve siyasi yetkileri elinden alınmıştı. Rıza Nur'un ifadesiyle patrikhanenin "sıfat-ı resmîyesi kalmamış"³⁶tı.

Aslında şunu belirtmek gerekir ki Türkiye'de laiklik ilk defa Lozan Konferansı'ndaki bu tartışmalar vesilesiyle gündeme geliyordu. İtilaf devletleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çoklu, dini hukuk sistemine dayanan millet sistemini savunurken; Türk heyeti bunun kabul

³⁵Taha Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s.155.

³⁶Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi: Osmanlı'dan Cumhuriyete*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s. 354.

edilemeyeceğini açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Rıza Nur tartışmalar sırasında “Hiçbir durumda, Türk hükümeti, bu azınlıkların devlet içinde devlet meydana getirmelerini kabul etmeyecektir.” diyerek gerekli tavrı ortaya koyuyordu.³⁷ Farklı din mensubu yurttaşlara farklı hukuk sisteminin uygulanması ve bu uygulamaların dışarıdan denetlenmesi gibi hiçbir talep Lozan sırasında kabul görmedi. Ayrıca eskiden devam edegelen uygulamaların devam ettirilmeyeceğini hukuki birliği sağlamak için laiklik yönünde yani bütün yurttaşların dini, inancı ne olursa olsun aynı standart hukuki sisteme tabi olacağı ilkesinin Türk heyeti tarafından vurgulanması önemlidir. Lozan’da kabul edilen 38, 39 ve 40. maddeler bu doğrultuda kurulan yeni devletin laik karakterinin açık ilanıdır. Lozan Antlaşması’nın 39. maddesine göre dini kimliği ne olursa olsun, ayırım yapılmaksızın bütün yurttaşlar siyasi ve medeni haklar konusunda yasalar önünde eşit sayılacaktı.³⁸ Bu madde Osmanlı reformcularının uzunca bir süredir uğraştığı ve büyük bir ayak bağı olan din ayrımı üzerine kurulan çoklu hukuk sistemi olan millet sisteminin tasfiyesinden başka bir şey değildir. Dünyadaki uygulamalara bakıldığında laiklik her şeyden önce din ayrımı yapmadan bütün yurttaşlara uygulanan eşitlik temelinde oluşturulmuş bir hukuk sistemidir. Lozan sonrasında Tehvid-i Tedrisat ve Medeni Kanunu’nun kabulü bu süreci tamamlamıştı. Şunu da unutmamak gerekiyor ki eskiden uygulanan çok hukuklu millet sisteminin yarattığı bölünmelere tanıklık etmiş bir yönetici zümre, eşitlik temelinde ve mutlak egemenlik ilkesine dayanan bağımsız bir devlet anlayışını kararlılıkla savunmuşlardır. Lozan Antlaşması yurttaşlık kavramına dayanan bir hukuk birliğini sağlayarak laik ve üniter ulus devletin temelini atıldığı antlaşma olmuştur. Lozan’ın belki de en önemli yönü bu yöndeki kararlılığıdır.

7.1.2.Kapitülasyonlar

Lozan’da özellikle ikinci görüşmelerde Türk tarafını en çok zorlayan madde buydu. İtilaf devletleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde sahip oldukları ayrıcalıklarını terk etmek istemiyorlardı. Türk tarafı ise koşulsuz bağımsız bir devlet istiyor her türlü hukuki ve iktisadi imtiyaza karşı çıkıyordu. Atatürk kapitülasyonların kaldırılmasının ne anlam ifade ettiğini şu sözlerle ifade eder: “Biliyorsunuz ki Osmanlı devleti ‘uhud-i atika’ [eski antlaşmalar] namı altında bir takım kapitülasyonların esiri idi. Memleket dahilindeki Hıristiyan unsurlar birçok imtiyazlara, muafiyetlere sahip bulunuyordu. Bir devlet, kendi memleketinde bulunan yabancılara yargı hakkını uygulayamazsa, bir millet, kendi halkından aldığı bir vergiyi yabancılardan almaktan menedilmiş bulunursa, bir devlet kendi hayatını kemiren kendi dahilindeki unsurlar hakkında tedbirler almaktan menedilirse böyle bir devletin, egemenliğine sahip bağımsız bir devlet olduğuna inanmak doğru olur mu?”³⁹

Osmanlı döneminde verilen ve kapsamı giderek genişleyen kapitülasyonlar yabancı devlet vatandaşlarına ekonomik, hukuki ve başka alanlarda tanınmış ayrıcalıklardı. Bu ayrıcalıklar iki taraflıydı. Fransa, İngiltere, Rusya gibi Avrupalı devletlerin vatandaşları ticari, denizcilik, dini ya da başka amaçlarla Osmanlı imparatorluk dahilinde bulduklarında bu haklardan yararlanabiliyordu ama bu ilişkide ticaret, denizcilik açısından üstün olan tarafın ayrıcalığı halinde kalıyordu. Kapitülasyonların hukuki ve iktisadi iki boyutu vardı: Birinci boyutuyla Osmanlı İmparatorluğu hukuki olarak bağımsız bir devlet hüviyetini büyük ölçüde kaybetmiş durumdaydı. Kapitülasyonlarla yabancı kurumlarda çalışan ülkelerin vatandaşlarına Osmanlı’daki şeriat hukukuna göre yargılanmamak için ciddi imtiyazlar tanınmıştı. Osmanlı topraklarında aynı uyruğa mensup iki yabancı davalık olursa Osmanlı mahkemeleri devre dışı kalır ve bu kişiler kendi konsolosluk mahkemelerinde yargılanırlardı. Osmanlı topraklarında Osmanlı uyruğuna mensup bir kişi ile yabancı uyruklu bir kişi ihtilaf yaşayıp mahkemelik

³⁷Akyol, *age*, s. 157.

³⁸Reha Parla, *Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri: Lozan, Montrö, Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler*, Özdilek Matbaacılık, Lefkoşe 1987, s. 11.

³⁹Kocatürk, *age*, s. 291.

olmuşlarsa her iki kişi Osmanlı karma mahkemelerinde yargılanır ve karma mahkemeler iki yabancı ve üç Türk hâkimden oluşurdu. Ayrıca konsolosluklar gönderdikleri tercümanlar aracılığıyla mahkemeye müdahil olurlardı, tercümanların imzasının olmadığı mahkeme hükmü geçersiz sayılırdı.⁴⁰ Karma mahkemelerde yabancılar herhangi bir cezaya mahkûm edilirlerse cezalarını Türk hapishanelerinde çekmezler ve cezasını çekmek için ilgili ülkenin cezaevine gönderilir; ama çoğunlukla müsamaha görüp kendi ülkelerinde serbest bırakılırlardı. Jandarma, konsolosluk yetkilileri olmadan cinayet bile işlese yabancı bir suçluyu tutuklayamazdı. Bunun dışında Türk kolluk kuvvetleri suç şüphesi bulunan yabancıları konsolosluk izni olmadan yaşadıkları mekânları arayamaz, tutuklayamaz veya sorguya çekemezdi. Sonuç olarak adli suçlarda bile yabancı konsolosluklar veya elçiliklerin izni olmadan bu kişiler yargılanamazlardı. Yargılanmaya ait bu ayrıcalıkların dışında yabancılara ait her türlü okul, ibadethane ve hastane gibi kurumlar da ciddi idari ve hukuki ayrıcalıklara tabiydi. Türk yetkilileri bu kurumları denetleyemez ve işleyişlerine müdahale edemezdi. Örneğin Osmanlı Maarif Vekâleti yabancı okullar üzerinde hiçbir söz, yetki ve denetleme hakkına sahip değildi. Yabancı okullar istedikleri eğitimi vermekte istedikleri müfredatı işlemekte serbestiler. Bazı yabancı okullar bu denetimsizlikten yararlanarak Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim toplulukların ayrılıkçı milliyetçi eğilimlerini güçlendiren roller oynayabiliyorlardı.

Kapitülasyonların ikinci boyutu ise ekonomiye ilişkin bağımlılık zincirleri yaratmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu özellikle 19. yüzyılda bir yarı sömürge olmaya doğru hızla sürüklenmekteydi. Öyle ki etrafı denizlerle çevrili bir imparatorluğun kabotaj hakkı (bir devletin kıyılarındaki limanları arasında kendi bayrağıyla her türlü denizcilik ve deniz taşımacılığı yapabilme hakkı) bile yabancıların elindeydi.⁴¹ Osmanlı devleti yabancı tüccarlardan aldığı gümrük tarifelerini serbestçe tayin etme kudretine sahip değildi. Herhangi bir ürün üzerinde tekel uygulama yetkisi kapitülasyonlar aracılığıyla sınırlanmıştı. Yabancı uyruklu kişiler devlet sınırları içinde belediye temizlik ve emlak vergisi dışına herhangi bir vergiye tabi tutulamaz, yabancılara ait okul, kilise ve hastane gibi kurumlar hariçten getirecekleri mallar için ödemeleri gereken gümrük vergisi de dahil olmak üzere birçok vergiden muaf tutulurdu. Kısacası kapitülasyonlar devletin bağımsızlık ve egemenlik haklarıyla çelişen imtiyazlı bir hukuk ve iktisadi sistemin sürüp gitmesiydi. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu'nun ülke içinde bir yatırım yapabilmesi bile büyük devletlerin iznine tabiydi. Almanların üstlendiği Anadolu-Bağdat demiryolu projesinin güzergâhına Rusya itiraz etmiş ve demiryolu hattının Ankara-Sivas üzerinden gitmesini (Rusya Doğu Anadolu'yu siyasi ve ekonomik nüfuz sahası olarak gördüğü için) engellemiş; hattın daha güneyden (Konya-Adana üzerinden) geçmesini baskı uygulayarak sağlamıştı.⁴²

Lozan'da İtilaf devletleri, mevcut durumun bazı değişikliklerle devam ettirilmesi ya da bir geçiş süreci tanınmasını talep ediyorlardı. Türk hukuk sistemine karşı güvensizlik vardı. İngiltere, Fransa ve İtalya Türkiye'de ticari, eğitim ya da diğer faaliyetlerden dolayı bulunan kendi vatandaşlarının hukuki ihtilaf yaşamaları durumunda bu kişilerin yabancı ve Türk hâkimlerden oluşan karma mahkemelerde yargılanması görüşünü savunuyorlardı. Müttefikler Türkiye kendi iç hukukunu uluslararası şartlara uyarlayınca değin geçici bir süreyle sınırlı kalmak üzere Lahey Mahkemesi tarafından oluşturulacak listedeki adları bulunan hâkimleri seçerek bu mahkemelerde görevlendirmesini talep ediyorlardı. Ayrıca adli alanda reform yapmak için yabancı hukukçulardan oluşan bir komisyonun kurulması tezini gündeme getiriyorlardı. İleri

⁴⁰Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1986, s.17.

⁴¹A. Âfetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 292.

⁴²Süleyman Kâni İrtem, *Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 84-85.

sürülen her iki görüş de açık bir şekilde yeni kurulacak devletin egemenlik haklarının bir ihlali olup eski şartların biraz daha hafifletilmiş bir şekilde sürdürülmesi anlamına geliyordu. Türk tarafı ise bunun eskiden olduğu gibi devlet içinde dinlere göre tasnif edilmiş çoklu hukuk sisteminin devam etmesi anlamına geleceğini ileri sürüyordu. İsmet Paşa bu konudaki Türkiye'nin tavrını şöyle açıklıyordu: "Türkiye'nin Müttefik Devletlerin uyrukları için güvenceler vermesi isteniyor; ama bu güvenceler zaten Türk yasa ve kurumlarında, diğer bağımsız devletlerde olduğu gibi, mevcuttur. Bu nedenle, buradaki güçlerden hiçbirinin kendinde olmasına tahammül etmeyeceği bazı ayrıcalıklı muameleler için herhangi bir gerekçe yoktur."⁴³

Ulus devlet standart hukuk sisteminin o devletin yurttaşlarının dini ne olursa olsun herkese eşit mesafede uygulanması demektir. Aslında Türk heyeti Lozan'da bunu savunmakla antlaşma sırasında yeni devletin niteliğinin hangi esaslar üzerinden şekilleneceğinin işaretlerini vermiş oluyordular. Tehvid-i Tedrisat Kanunu'yla yabancı okullar Maarif Vekâletine bağlanmış ayrıca çıkarılan Özel Okullar Talimatnamesi'yle Türkçeden başka dille eğitim yapan eğitim kurumlarında coğrafya ve tarih derslerinin Türkçe okutulması; Türkçe dersinin de Türk öğretmenler tarafından okutulması zorunluluğu getiriliyordu. Fransa, İngiltere gibi muhatap ülkeler eğitim konusunda atılan bu adımları ilk başta protesto etseler de Türkiye'nin bu konudaki inatçı tutumu nedeniyle ısrarlarından vazgeçmişlerdi. Sonuçta Lozan'da kapitülasyonlar 28. maddeyle son derece açık bir ifadeyle kaldırılıyordu: "Yüksek Akit Taraflar Türkiye'de Kapitülasyonların her noktadan tamamen kaldırıldığını her biri kendiyile ilgisi açısından kabul ettiklerini bildirirler."⁴⁴

7.1.3.Dış Borçlar

Dış borç meselesi Osmanlı döneminde kangrenleşmiş ve çözümü oldukça zor bir meseleydi. Osmanlı imparatorluğu 1854-1874 ve 1894-1914 döneminde büyük bir borca girmiş ve alınan borçlar bir iki demiryolu hattı dışında etkili bir şekilde kullanılmamış daha çok bütçe açıkları ve lüzumlu olmayan israfa kaçan harcamalara kaynak olarak kullanılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu borçları ödeyemediği için de büyük bir bağımlılık zinciri olan Düyûn-i Umûmiye İdaresi kurulmuştu. Lozan görüşmelerinde Türkiye tarafı borçların ödenmesi konusunda söz konusu borçların imparatorluğun tasfiyesinden sonra ortaya çıkan hükümetler arasında paylaşılması tezini savunuyordu. Türkiye bu teze dayanak olarak iki örnek sunuyordu: Birincisi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bağdat ve Hicaz demiryolu gibi pahalı projelerde harcananlardan dolayı bu borcu Türkiye tek başına yüklenemezdi. İkincisi ise Saint Germain Antlaşması'nın bu konuda taraflara örnek oluşturduğu Türk heyeti tarafından ileri sürüldü. Saint Germain Antlaşması'yla Avusturya Macaristan İmparatorluğu tarihe karışıp yerine kurulan dört ulus devlet imparatorluğun borçlarını aralarında paylaşmışlardı. Türkiye, Osmanlı dış borçlarının imparatorluğun tasfiyesinden doğmuş devletlere paylaşılması esasını benimsetebilmişti karşı tarafa. Buna göre Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Suriye, Irak, Filistin, Hicaz ve Yemen bu borç yükünü paylaşacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam borcunun karşılığı yaklaşık 125 milyon Türk altın ediyordu. Bunun 86 milyonunu Türkiye 1928 yılında yapılan bir antlaşmayla ödemeyi kabul ediyor ve Düyûn-i Umûmiye İdaresi tarihe karışıyordu. Türkiye bu borcu 1933'ten 1954 yılına kadar geçen sürede tasfiye etmeyi başardı.

8.Bağımsızlık ve Devletçilik İlkesi

Cumhuriyet dönemi iktisat politikaları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Milli İktisat politikasının bir devamı olarak görülebilir. Liberal iktisat politikalarını bir kenara iterek korumacı

⁴³Sevtaç Demirci, *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele*, Çev: Mehmet Morali, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 129.

⁴⁴Parla, *age*, s. 8.

gümrük duvarları ardında tarımı ve sanayisi ile birlikte kendi kendisine yeterli olacak bir ekonomi oluşturmak, milli şirketler, milli bankalar kurmak ve Müslüman esnaf ve tüccarları örgütlemek gibi fikirler, güçlenmeye başlayan Türk milliyetçiliği fikirleri ile uyum gösteriyor, birlikte yayılıyordu.⁴⁵ İttihatçılar tam anlamıyla iktidara geldiği 1913 sonrası uyguladığı Milli İktisat politikasıyla milli bir ekonomi oluşturma hedefine yönelmiş; ama savaşın yenilgiye sonuçlanması nedeniyle bu girişimlerin somut neticesini alamamışlardı. Cumhuriyet döneminde bu hedefe genel çizgileriyle bağlı kalındığını söylemek yanlış olmaz. 1924'te İş Bankası özel teşebbüsü desteklemek amacıyla kuruluyordu. Amaç sanayi yatırımlarına kredi aktaracak bir bankanın bulunmasıydı. Bu yıllarda devletin sanayileşme ile ilgili politikası özel girişimciyi desteklemek biçimindedir. Teşvik-i Sanayi Kanunu bu amaca yönelik olarak 1927'de çıkarılıyordu. Bu vergiyle fabrika kuracak müteşebbislere vergi muafiyetleri, parasız arazi, ucuz hammadde, enerji temini ve indirimli ulaştırma tarifeleri gibi çeşitli ayrıcalıklar tanındı. Ancak Teşvik-i Sanayi Kanunu bekleneni veremedi. Çünkü özel teşebbüs bu yatırımı yapacak düzeyde ne sermayeye ne de bilgi ve beceriye sahip değildi. Bir fabrikanın işletilmesi için gerekli olan yetkinlikten uzak olan servet sahipleri ellerindeki birikimi ticaret ve devlet ihalesi gibi garantili, risksiz ve daha çok kar getiren alanlara yönelmeye tercih ettiler. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sermayedarlar bürokrasinin vesayeti altında gelişmeyi tercih ettiğinden ve nitelik eksikliğinden kaynaklı özel teşebbüs yoluyla sanayileşmeden beklenen sonuç beklenen düzeyde elde edilemedi. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikası şu şekilde özetlenebilir: 1-Vergi gelirleri ve iç borçlanma yoluyla yabancı şirketler millileştirildi. Haydarpaşa limanı, Reji İdaresi, Mersin-Tarsus Demiryolu gibi stratejik önemi büyük kurumlar satın alınarak devletleştirilme yoluna gidildi. 2-Kredi politikası ve tekeller tesisi suretiyle özel ve devlet kapitalizmi geliştirilmeye çalışıldı. 3-İmtiyaz kanunları ile özel sanayiye destekleme yoluna gidildi. Bu alanlarda sağlanan başarılarla rağmen özel sermayenin yetersizliği ve 1929 Bunalımı sonrası gelişmeler devletçi ekonomik modelini ortaya çıkaracaktı.

1929 Bunalımı ile tarımsal ürünlerin fiyatları düşmüş, ithal malların fiyatları ise çok yükselmişti. Bunun önemli sonuçları oldu. Tarım fiyatlarının yüksek olduğu dönemde yurtdışından sanayi malları ithal etmekte Türkiye pek zorlanmıyordu. Ancak Türkiye ekonomisinin büyük ölçüde tarım ihracatçısı olduğu düşünüldüğünde 1929 Bunalımı Türkiye gibi tarım ihracatçısı ülkeleri de derinden sarstı. Şeker, kumaş gibi en çok kullanılan mamulleri bile yurtdışından ithal eden Türkiye'nin büyük bir döviz darboğazı ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdı. Bu durumda temel tüketim mallarını ülke içinde üretmek ve sanayileşme programı koymak kaçınılmaz hale gelmişti.⁴⁶ 1920'li yıllarda özel teşebbüsse bel bağlamanın da sonuç vermediği ortaya çıkmıştı. İşte bütün bu şartlar devletçilik programını yani devletin etkin bir ekonomik aktör olarak piyasalara müdahale ettiği, üretimden dağıtımına kadar birçok ekonomik faaliyeti düzenlenmesi gerektiği anlayışını doğurdu.

5 yıllık ekonomik kalkınma planları uygulanarak; dokuma sanayi, kâğıt, su, seramik, kimya sanayi gibi birçok alanda başarılar elde edildi. Devletçilik politikasının bir diğer yönü de millileştirme politikalarına hız verilmesiydi. İstanbul Tramvay Şirketi, Bursa-Mudanya Demiryolu, Ereğli Limanı gibi işletmeler bu dönemde yabancı sermayeden satın alınarak millileştirildi. Madencilik alanı ise o güne kadar yabancı şirketlere uzun süreli verilen imtiyaz sistemiyle işletiliyor bu da Türk madenciliğinin gelişmesini engelliyordu. Sanayi için gerekli olan hammaddeler madenlerden çıkarılıyor ama madenler çoğunlukla yabancı şirketler tarafından idare ediliyordu. 1935 yılında stratejik sanayi hedefleri doğrultusunda milli bir madencilik politikası yürütebilmek için iki önemli adım atıldı. Madencilik alanında faaliyet yürüten

⁴⁵Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s.28.

⁴⁶Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1998, s. 49.

kurumlara finansman sağlayabilmek için Etibank kuruldu. Ardından Maden Tetkik Arama Enstitüsü faaliyetlere başladı.

Bütün bu faaliyetlerin özündeki temel düşünce Türkiye'nin ekonomide kendi kendine yeterli olabilen bir ülke haline getirilmesiydi. Rusya'nın itirazı nedeniyle Ankara'nın doğusuna tren yolu açılmayan bir dönemden sınır şehri Kars'a kadar demiryolu hattı döşenen bir ulaşım altyapısı kurulmuştu. Cumhuriyet kurulduğunda 4000 km olan demiryolu hattı 1939 yılında 7000 kilometreye çıkarılmıştı.⁴⁷ Ulusal bir bankacılık sistemi kurulmuş, finans alanındaki dışa bağımlılık azaltılmıştı. Yabancı şirketler millileştirilirken; geçmişte imtiyaz usulü madenciliğin yerini kendi madenlerini çıkarabilecek teknik ve iktisadi altyapı kuruluyordu. 1930'lardaki sanayileşme programının amacı en basit mamul malları dışarıdan ithal eden bir ülke olmaktan kurtulmaktı. Toplu işnevi yurtdışından ithal eden Türkiye 1930'lı yılların sonunda o günlerin ağır sanayinin temelini oluşturan demir çelik fabrikası açabilecek bir konuma gelmişti. Tüm bu açılardan bakıldığında tam bağımsızlık sadece bir retorik olmanın ötesine çıkmış, pratik bir gerçeklik haline getirilmişti.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk, nihayetinde Genç Türk kuşağının bir temsilcisiydi. Fransız Devrimi'nin ideallerine inanmış modernleşmeci ve milliyetçiliğin bir savunucusuydu. Mustafa Kemal ve II. Meşrutiyet devrimini başaran Genç Türk kuşağı bu dönemden önemli bir tarihsel ders çıkarmışlardı: Hürriyet, müsavat ve uhuvvet sloganıyla başarılan bu devrime Fransa ve İngiltere gibi devletler (bizzat bu değerlerin ortaya çıktığı kaynak ülkeler) karşı olumsuz tutum takınmışlardı. Çünkü İngiltere buradaki devrimin Müslüman nüfusun yoğun olduğu Hindistan ve Mısır gibi sömürgelere "kötü örnek" olacağı kaygısını taşıyordu. Devrimden sonra İstanbul'daki İngiliz elçisi "Mısır Hidivi de bir anayasa isterse ne yapmalı" diye bu kaygıyı dile getiriyordu.⁴⁸ İngiltere, parlamenter ve anayasal bir sistemin sömürge topluluklarının siyasi uyanışını tetiklemesinden ürktü. Üstelik bu kaygı sadece İngiltere'ye değil aynı zamanda Tunus ve Cezayir'i elinde tutan Fransa'ya da bulaşmıştı. Her iki ülke hem Osmanlı bünyesinde hem de sömürgelerindeki Müslümanlar arasında 1908 Devrimi aleyhine yoğun bir propaganda kampanyası başlatmakta gecikmediler. Bu propagandayla Genç Türkleri gözden düşürme stratejisini uygulama yoluna gidiliyordu. Aslında bu girişimlerin tümüyle başarısız olduğu söylenemez. Derviş Vahdeti'nin çıkardığı ve İngiltere'den maddi destek alınarak çıkarılan Volkan gazetesi 31 Mart Karşı Devrimi'nin ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştı. İngiltere'nin bazen dolaylı bazen doğrudan Genç Türk karşıtı eylem ve örgütlülükleri desteklediğini görüyoruz.⁴⁹

Tarihin çelişkilerinden biri şuydu: Fransız Devrimi'nin yaydığı ideallerle yola çıkan Genç Türkler karşılarında bu sefer engel olarak Avrupa'yı buluyorlardı. Gelişmiş Batılı ülkeler düşünce anlamında kendilerine ne kadar yakın olurlarsa olsunlar Avrupa dışındaki modernleşmeci ulusal hareketlere soğuk yaklaşıyor ve hatta bu hareketleri engellemeye çalışıyorlardı. Çünkü bu tür bir gelişim ya da uyanışın bu bölgelerde kurdukları tahakküme dayalı emperyalist çıkarlarını zedeleyecekleri endişesini taşıyorlardı. Aslında Avrupa dışı modernleşmeci hareketlerin bir ikilemi vardı ortada. Ülkelerini modernleştirmek, toplumlarının makûs kaderlerini yenmek isteyen Avrupa dışı reformcular, ilham kaynaklarını Avrupa'nın merkezlerinden alıyorlar; ama aynı zamanda bu idealleri geliştirebilmek için Avrupa'nın bir diğer gerçeği emperyalizmle

⁴⁷Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 177.

⁴⁸Celal Kazdağlı, *100 Yılında Meşrutiyet*, Yarıncılık, İstanbul 2012, s. 93.

⁴⁹Age, s. 107.

mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyetin kuruluşu esnasında olup biten olayların akışında Atatürk'ün tutumu bir tür Batı'ya rağmen Batıcılık olarak tanımlanabilir. Niyazi Berkes, Atatürkçülüğün bu özelliğini “Batı'ya karşı savaşırken, ona sırt çevirmeme” olarak formüle etmektedir.⁵⁰ Çünkü buradaki çelişki şuydu: Dağılmakta olan bir imparatorluğu kurtarmak için ülkeyi tıpkı bir Batı ülkesi gibi değiştirmek zorundasınız ama bunu yapabilmek için dayanak oluşturduğunu düşündüğünüz veya yardım talep ettiğiniz ülkelerin girişimleri o ülkeyi bağımlılık zincirlerinin içine hapsedtikçe bu girişimler başarısızlığa mahkûm oluyor. Bu nedenle Atatürk 1908 Devrimi'nin hemen ardından peş peşe gelen Bosna Hersek, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan da tıpkı I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi aynı dersi çıkardı. Mustafa Kemal Atatürk kendinden önceki Tanzimat veya Meşrutiyet dönemindeki modernleşme girişimcilerinin aksine bağımsız olmadıkça, Batılılaşma/modernleşme çabalarının hiçbirinin tam anlamıyla başarıya ulaşamayacağını yaşayarak görmüş bir liderdi. Kurtuluş Savaşı'ndaki direniş çizgisini seçmesinin tarihsel sebebini bu deneyimlerde aramak gerekiyor. Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşip yeni devlet kurulduğunda hukuk, eğitim, ekonomi ve dış politika gibi alanlarda atmış olduğu bütün adımlar tam bağımsızlığı başarıma amacına yönelikti. Makalede ayrıntılarıyla anlattığımız bu süreç başarıya ulaşmamış olsaydı; ne Batılı devletlerin dostluğunu ne de saygısını kazanabilirdi. Atatürk, hem milliyetçi hem de medeniyetçi bir liderdi. Bunun anlamı hem ülkesinin istiklalini korumayı baş ilke edinen hem de dünya medeniyetini sahiplenen ve ona düşmanlık etmeyen tam tersine Türkiye'yi de o medeniyetin bir parçası kılmak çabası içerisindeydi. Kısacası Batı'yla eşitlik ve bağımsızlık için savaşmadan, mücadele etmeden, modernleşme girişimlerinin başarısız olacağını gören bir çizgiden bahsediyoruz. Belki de Atatürk ve cumhuriyetin kuruluş değerleriyle ilgili en çok doğru anlaşılması gereken konu tam bağımsızlık mücadelesinin bu yönüydü.

Kaynakça

- ÂFETİNAN, Ayşe. *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- ÂFETİNAN, Ayşe. *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ed. Ali Sevim, Azmi Süslü, M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015.
- AKSAN, Doğan. *Türkçenin Bağımsızlık Savaşımı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.

⁵⁰Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 250.

- AKŞİN, Aptülâhat. *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- AKYOL, Taha. *Bilinmeyen Lozan*, Doğan Kitap, İstanbul 2014.
- ANDERSON, Matthew Smith. *Şark Sorunu 1774-1923*, Çev: İdil Eser, YKY, İstanbul 2001.
- ATATÜRK, M. K. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- ATAY, Falih Rıfki. *Zeytindağı*, Er-tu Matbaası, İstanbul 1981.
- BERKES, Niyazi. *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.
- BİRGİT, Orhan. *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.
- BLEDA, Mithat Şükrü. *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979.
- BORATAV, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1998.
- CEMAL PAŞA. *Hatıralar*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001.
- ÇAVDAR, Tevfik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf. "Atatürk'ün Dil Devrimi ve Sonrası", *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Ed. Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2007, s. 23-40.
- DEMİRCİ, Sevtap. *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele*, Çev: Mehmet Morali, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2013.
- DERİNGİL, Selim. *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- GİRİTLİ, İsmet. *Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.
- GÜLLÜ, Ramazan Erhan. *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi: Osmanlı'dan Cumhuriyete*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- İLDEN, Köprülülü Şerif. *Sarıkamış*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001.
- İRTEM, Süleyman Kâni. *Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, Temel Yayınları, İstanbul 1999.
- KARACAN, Ali Naci. *Lozan*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- KAZDAĞLI, Celal. *100 Yılında Meşrutiyet*, Yarıncılık, İstanbul 2012.
- KOCATÜRK, Utkan. *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- KONGAR, Emre. *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- NEBİLOĞLU, Osman. *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1986.
- ORTAYLI, İlber. "Harf Devrimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, Ed. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1296-1297.
- ORTAYLI, İlber. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.
- PARLA, Reha. *Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri: Lozan, Montrö, Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler*, Özdilek Matbaacılık, Lefkoşe 1987.
- SAKAOĞLU, Necdet. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- SANDER, Oral. *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- TALAT PAŞA. *Talat Paşa'nın Anıları*, Ed. Alpay Kabacalı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.
- TİMUR, Taner. *Türk Devrimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- TOPRAK, Zafer. *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- TOPRAK, Zafer. *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2022.

TUNCER, Hüner. *Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Sonu*, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2016.

TURAN, Şerafettin. *Atatürk ve Ulusal Dil*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998.

ÜLMAN, A. Halk. *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitapevi, Ankara 2002.

Summary

This article describes the establishment of a new state based on independence over the ruins of the Ottoman Empire. The questions we attempt to answer in this article are: What does Atatürk mean by a fully independent sovereign state and why is it important? What kind of dependency system existed during the Ottoman Empire in the economy, foreign policy, education and other areas? How did the Turkish Republic destroy the dependency system and replace it with another one? Why did the founders of the Turkish Republic want to establish an independent state? How

were the founders of the Turkish Republic influenced by past experiences? What historical lessons did they draw from past experiences? How did the War of Independence led by Mustafa Kemal inspire the people living under colonial rule? When these questions are answered, we will understand what kind of policies Atatürk pursued. The answer to all these questions is Atatürk's understanding of complete independence. At the same time, the concept of complete independence was at the heart of the 1923 revolution led by Atatürk, so the foundation on which the republic was built cannot be properly understood until the concept of complete independence is understood. We believe that the evaluation of Atatürk's understanding of full independence has a special place in the record of the 100-year republic.

If we classify the article, it is a conceptual research article. We examine how a concept that occupies a very important place in Turkey's history came about and what historical conditions produced it. We also try to understand how this concept is implemented in practice. A comparative method was used for the study. The last years of the Ottoman Empire and the early period of the Republic were compared. The article aims to show that the newly established republic is an antithesis of the semi-colonization model that emerged in the Ottoman Empire. By analyzing historical events such as the First World War and the Treaty of Lausanne, we try to understand the founding motives of the new state.

The following findings have been revealed in this article: Turkey is both a result of the Ottoman legacy of modernization and a completely different state. Turkey was founded as a unitary nation-state rather than a multinational and multijurisdictional state order. For this reason, the new state wanted to eliminate the historical obstacles (the capitulations, the minority problem, and the Millet system). Turkey realized these goals with the Treaty of Lausanne. This is the greatest significance and success of the Treaty of Lausanne. Atatürk and İnönü waged a meticulous struggle to preserve the hard-won independence. They applied the understanding of full independence in the field of foreign policy, economy, education and culture. The basis of Turkish foreign policy in Atatürk's time was independence and good relations with other states on a legal basis and on an equal footing. Atatürk was a leader who understood that Turkey could not be politically independent if the economy of the new republic was not independent. Therefore, he laid the foundation for a self-sufficient economy with the principle of etatism. Reforms in education, language and culture were also complementary to his goal of independence. Unlike the intellectuals of the Tanzimat and the Constitutional Monarchy, Atatürk was a leader who recognized that the modernization and development of a country was not possible without independence. The understanding of complete independence is a unifying understanding that establishes the links between Atatürk principles such as republicanism, nationalism, and etatism.